

ВІДГУК

офіційного опонента на кандидатську дисертацію

ЛІСОВЕНКО АННИ ФЕДОРІВНИ

“ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ ЗАЗДРОЩІВ”

за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Дисертація, яка розглядається, присвячена досить екзотичній, на перший погляд, темі. Але це тільки на перший погляд. Англomовний Google видає 19 мільйонів посилань на запит щодо переживання заздрощів. Україномовний Google, відповідно, посилається на 16 тисяч досліджень. Щодо художньої літератури, то важко знайти класичний чи сучасний твір, який ігнорував би цю складну, гостру і небезпечну проблему. І сьогодні, коли панування мас-медіа, мережевих комунікацій стає все тотальнішим, нав'язливо демонструючи “блискуче життя” відомих і знаменитих, умови для розквіту заздрості з усіма її можливими деструктивними наслідками стають все більш сприятливими.

Заздрість дійсно є вагомим складовою мотиваційної сфери, супроводжуючи чимало комунікативних процесів, відчутно впливаючи на самоідентифікацію особистості, знижуючи рівень суб'єктивного благополуччя. Водночас емпіричних досліджень структури і функцій заздрості, її показників, своєрідності проявів, способів діагностики і психологічної допомоги поки що дуже мало. І тому актуальність роботи А. Ф. Лісовенко є високою.

Завдяки проведеному А. Ф. Лісовенко дослідницькому пошуку психологічна наука збагачується розумінням почуття заздрощів як психічного стану та стійкої властивості. Новизна роботи забезпечується розробкою моделі заздрості з позицій континуально-ієрархічного підходу. Після знайомства з роботою стає зрозумілою специфіка чималої кількості нездійснених мрій, пристрасних бажань, нестерпних страждань, нескінченних порівнянь, що наповнюють життя людини. З якою легкістю виникає, як розповсюджується, наскільки інтенсивно переживається заздрість, від чого залежить її стійкість – на всі ці і багато інших запитань дисертантка шукає і знаходить відповіді.

Практичне значення роботи підвищується за рахунок розробки та апробації цілого комплексу оригінальних методик, спрямованих на дослідження показників заздрисності. Особливу увагу привертає стандартизація методики ДІЗА, доведення її високої надійності і валідності.

У першому розділі грамотно, коректно, із залученням великої кількості джерел розглянуто семантико-міфологічний та релігійно-філософський контексти заздрості. Проведена копітка робота з докладного вивчення праць практично всіх класиків персонології від Фройда до сучасності на предмет їхніх трактовок заздрості, внаслідок чого вдалося проаналізувати причини її виникнення і наслідки, до яких заздрість може призводити.

Зацікавлюють авторські узагальнення щодо основи заздрощів, якою є як зовнішні, міжособистісні, так і внутрішні суперечності, конфлікти між особистим-суспільним, свідомим-несвідомим. А. Ф. Лісовенко порівнює різні визначення поняття, що трактується і як прояв мотивації, і як ставлення, і як стан, і як почуття. Опоненту навіть вдалося трохи розширити свою ерудицію, читаючи у цьому контексті про теорію рівноваги Ф. Гайдеггера та теорію міметичного бажання Р. Жирара. Привертають увагу підкреслені автором позитиви заздрості, яка може штовхати людину до саморозвитку, допомагати у виявленні різних аспектів “я-ідеального”, розкритті власних потенцій, схильностей, дарувань.

У другому розділі чітко описано дослідницьку програму, визначено основні завдання і етапи емпіричного дослідження, уточнено психологічний зміст експлікованих показників. Наведено характеристику репрезентативної вибірки, що складається з 763 осіб. Чи не найбільшу цінність у цьому розділі має докладний опис процедури стандартизації російськомовної і україномовної версій тесту-опитувальника.

Також майбутнім дослідникам стануть у нагоді результати створення психодіагностичного інструментарію, за допомогою якого автор вивчав риси особистості, пов'язані зі схильністю до переживання заздрощів. Окрему цінність має, наприклад, розробка простої і водночас інформативної психодіагностичної процедури “Шкала самооцінки показників заздрисності”, побудована за аналогією з класичною методикою Дембо-Рубінштейн.

Анну Федорівну Лісовенко відрізняє величезна зануреність у проблему, справжня зацікавленість в отриманні достовірних результатів, вміння не пропускати поза увагою ніяких нюансів, що завжди виникають під час збору емпіричного матеріалу. Так, наприклад, автор зауважує, що інтенсивність проявів заздрості впливає на вираз обличчя людини, її погляд, типові інтонації, жести. Саме різнобічний, ретельний аналіз різнорівневих показників заздрісності, глибокі авторські спостереження дозволили створити повний психологічний портрет заздрісника з усіма його зовнішніми і внутрішніми характеристиками. А створення оригінального тесту-опитувальника з апробацією, перевіркою надійності, валідності, дискримінативності тощо насправді вже могло б скласти зміст непоганої кандидатської дисертації.

На початку найбільш інформативного третього розділу автор з позиції справжнього науковця детально пояснює читачеві саму логіку власного дослідницького пошуку, показуючи, чому саме у обраній послідовності буде представлено багатий матеріал. Дисертантка ставить перед собою амбітне завдання: охарактеризувати індивідуально-психологічні характеристики осіб, що мають різні профілі схильності до заздрощів; віднайти зв'язки між показниками заздрісності і перфекціонізмом, нарцисизмом, цинізмом, імпульсивністю, ворожістю, психологічним благополуччям та ін.

Важливі дані отримано з приводу протилежної спрямованості показників заздрісності і психологічного благополуччя, емоційного інтелекту. Неабияку практичну значущість мають психологічні характеристики виявлених груп моноmodalних типів заздрісності (коли домінують емоційний, когнітивний чи інші компоненти). Доведено цікаву авторську гіпотезу про стресогенність проявів заздрісності. Показано, яким чином заздрісність “запускає” відповідні копінги, провокуючи розвиток компенсаторних і захисних механізмів.

Аргументовано, що емоційність як характеристика індивідуальності задає специфічне заздрісне реагування, впливає на частоту заздрісних переживань, пошук шляхів виходу із заздрісногенних ситуацій та навіть на рівень і структуру усталеної схильності особистості до заздрощів.

Загалом дисертанткою отримано чимало вкрай цінних як для загальної, так і для клінічної, консультативної, вікової психології даних. Так, визначено, які саме властивості покращують здатність контролювати прояви заздрісності чи призводять до загострення заздрощів, яким чином заздрісність може впливати на розвиток тривожності, сором'язливості, агресивності тощо. Достойнством роботи є не лише кількісний, а й якісний аналіз емпіричного матеріалу, завдяки якому виявлено і всебічно проаналізовано типи схильності до переживання заздрощів і представлено докладні психологічні характеристики представників кожного типу.

Серед недоліків, які радше є зоною потенційного покращення і без того хорошої роботи, можна назвати наступні.

1. Автор чомусь вважає, що заздрість з психофізіологічного погляду є реакцією на незадоволення потреб (с. 44). Насправді, цей погляд далеко не тільки психофізіологічний, а ще й психологічний, і навіть соціально-психологічний.

2. Коли дисертантка характеризує заздрість як процес, що існує у формі емоційної реакції, стресу і афекту, вона говорить про його короткочасність (с. 45). На мій погляд, стрес як процес може тривати досить довго, накопичуючись і посилюючись. А стан заздрості як почуття може виявитися нестійким.

3. Інколи дисертантці не вдається пропорційно структурувати текст роботи. Так, підрозділ 1.3 виглядає непропорційно малим, особливо у порівнянні з попереднім, який у 10 разів більший. Крім того, деякі висновки сформульовано як анотації (до другого розділу), а деякі надто розгорнуто і недостатньо узагальнено (до третього розділу).

4. Хотілося б також бачити більше авторських інтерпретацій отриманих результатів. Так, наприклад, бажано було б спробувати пояснити, чому люди, схильні до переживання заздрості за поведінковим типом, несподівано мають схильність до особистісного зростання (с. 118). Чому такий досконалий контроль-регулятивний тип (і автономний, і внутрішньо збалансований, і психологічно благополучний) все ж переживає заздрість?

Висловлені зауваження не погіршують загального позитивного враження, що його справляє ця глибока робота. А побажання опонента одне – Анна Федорівна Лісовенко має запланувати і написати на основі своєї дисертації книгу. Психологи-практики дуже потребують висвітлення саме таких актуальних тем.

У тексті автореферату та 17-ти публікаціях викладено основний зміст дисертації, акцентовано ключові ідеї, представлено результати емпіричного дослідження.

Дисертаційна робота “Індивідуально-психологічні особливості переживання почуття заздрощів” є самостійним, цілісним, оригінальним дослідженням, що за актуальністю, способом виконання, теоретичною і практичною значущістю, емпірично підтвердженими результатами відповідає всім вимогам “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого відповідною Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а його автор Лісовенко Анна Федорівна безумовно заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Член-кореспондент НАПН України,
доктор психологічних наук, професор

